

ŽAN ŽAK RUSO I FRANCUSKA REVOLUCIJA

Emir Bećirović

Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

becirovic.emir@gmail.com

Apstrakt

Francuska revolucija (1789.—1799.) je bila važan deo istorije Francuske, Evrope i zapadne civilizacije uopšte. Tokom tog perioda, republika je zamenila apsolutističku monarhiju, a Rimokatolička crkva je morala da izvrši potpunu reorganizaciju. Francuska je u to vreme oscilovala između republike i carstva i to 75 godina nakon što je Prva republika pala posle državnog udara. Glavna prekretnica u istoriji zapadne demokratije - od vremena apsolutizma i aristokratije do doba građanstva kao glavne političke snage smatra se revolucija. Pored mnogobrojnih francuskih intelektualaca čija su dela i učenja podstakla široke narodne mase da pokrenu Francusku revoluciju, Rusoova dela se smatraju se kao najbitnijai kao ideološki vodič revolucije, a posebno delo Društveni ugovor. I kasniji intelektualci su isticali Rusoov pretežan uticaj na revoluciju, proglašavajući je njegovom baštinom. Posebno su zanimljivi principi po kome su Rusoova dela karakteristična, principi po kome niko ne može da vlada ukoliko nema ovlašćenja od naroda, jeste princip koji je ujedinjavao sve revolucionarne struje. Kao i njegova koncepcija nedeljive i neotuđive narodne suverenostikoja je predstavljala glavnu poltičku misao pred sam početak Francuske revolucije. Iz toga razloga, cilj ovog rada jeste da se istakne uticaj Žan Žak Rusoa i njegovih dela na početak i tok Francuske revolucije, kao i na vođe I same učesnike revolucije.

Ključne riječi: Francuska revolucija, Žan Žak Ruso, opšta volja, narodna suverenost

JEAN JACQUES RUSSO AND THE FRENCH REVOLUTION

Abstract

The French Revolution was preceded by a long intellectual and ideological preparation that was significantly marked by works of Jean Jacques Rousseau, especially by his Social contract. Hence, the Rousseau is one of many french thinkers whose teachings influenced this epochal event and inspired french revolutionaries during the whole revolutionary period. It is considered that Rousseau announced the French revolution and was its guide. From Burke to Quinet and Taine, many in the French revolution recognized precisely his dominant influence. And they were right, especially if we take into consideration the widely accepted Francois Furet's opinion on how exactly the Revolution proclaimed itself the heir of Rousseau and that Rousseau's principle according to which no one can rule unless authorized by the people, gathered without differences, all the revolutionary currents. Taking into account his undoubted contribution and the fact that his political theory in general, and especially his concept of indivisible and inalienable popular sovereignty, despite certain internal contradictions, is the culmination and ultimate logical consequence of the pre-revolutionary bourgeois political thought, the author's intention in this work is to show how Rousseauism influenced the French revolution and the political activities of the revolutionary leaders.

Key words: French Revolution, Jean-Jacques Rousseau, general will, people's sovereignty

UVOD

Apsolutna monarhija u 18.veku je bila dominantan oblik vladavine u skoro svim evropskim državama, osim u Velikoj Britaniji koja je imala „svoju slavnu revoluciju” u 17.veku. Na čelo država „po milosti Božijoj” bili su nasledni vladari. Oni su bili na vrhu hijerarhije zemljoposedičkog plemstva. On je objedinjavao celokupnu vlast u državi.

Pa je tako društvo u Francuskoj bilo podeljeno i sastojalo se iz više različitih po pravima nejednakih staleža, od plemstva i od sveštenstva, koji su imali velike privilegije i bili su izuzeti od plaćanja poreza a imali su pravo na ubiranje poreza nad nižim staležima. Od buržoazije čiji uticaj je sve više jačao, te od seljaka koji su bili dužni plaćati feudalne dadzbine, poreze i takse. Celokupna administrativna i finansijska struktura kraljevstva je bila zastarela i neefikasna, a pokušaj reformi propao je zbog otpora privilegovanih slojeva društva. To je doba sve dubljeg zaoštavanja odnosa između mladog nadirućeg građanstva kao i plebejskih masa „trećeg staleža” i predstavnika starog režima, te doba u kojem postaju sve glasnjiji zahtevi za reformama. (Howsbaun, Eric, Doba revolucije, Zagreb, 1987, str 64.)

Svi najznačajniji mislioci Francuske tog vremena bili ujedinjeni i težili su da se takvo stanje promeni. Sredinom XVIII veka stavovi buržoazije su zastupljeni u delima Voltera, Didroa, enciklopedista Montesjkjea, Holbaha i drugih

Najveći uticaj od svih Francuskih intelektualaca na Francusku revoluciju imala su učenja Žan Žak Rusoa (Jean-Jacques Rousseau/Žan Žak Ruso 28. juni 1712 Ženeva - 2. juli 1778), bio je švajcarsko-francuski filozof, pisac, politički teoretičar [1] i samouki kompozitor iz doba prosvetiteljstva. Žan Žak Ruso je bio najuticajniji filozof prosvetiteljstva. On je smatrao da je savremena kultura negacija prirode i zato je govorio da se ljudi trebaju vratiti prirodi - slobodi i jednakosti. Za Rusoa nejednakost je nastala sa privatnom imovinom, a država ugovorom. Za Žan Žaka Rusoa, kao prosvetitelja, odgoj je bio temelj društva. Rusoov neizmeran uticaj je u tome što je bio prvi pravi filozof romantizma. Kod njega se prvi put pominju mnoge teme koje su dominirale intelektualnim životom narednih stotinu godina, kao što su: uzdizanje osjećanja i nevinosti i umanjivanje značaja intelekta; izgubljeno jedinstvo ljudskog roda i prirode; dinamična koncepcija ljudske historije i njenih različitih nivoa; vera u teologiju i mogućnosti obnavljanja iščezle slobode) i delo Društveni ugovor, posebno je značajan njegov uticaj na učesnike Francuske revolucije i to na Jakobince (Različito su istoričari i tumači Francuske revolucije gledali na ovaj događaj kao i na uticaj Rusoa, gde je on istovremeno blagosiljan ali i napadan i okrivljivan, ali niko nije osporavao njegov presudan uticaj na Francusku revoluciju i njene učesnike. Mnogi intelektualci su govorili da je on ustvari najjavio Francusku revoluciju, pa tako Edgar Quinet (Edgar Quinet (1803-1875), francuski pisac, historičar i politički teoretičar. Poznat po značajnom doprinosu razvoju tradicije liberalizma u Francuskoj. Takođe, poznat po svom učenju kontra religije i crkve, te po veličanju Francuske revolucije. Autor je brojnih radova među kojima su najpoznatiji: Stvaranje, Novi duh, Moderna Grčka i Revolucije u Italiji. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/487409/Edgar-Quinet>, 05. august 2013) Žan Žaka Rusoa smatrao zakonodavcem revolucije, ističući da je „Revolucija iz njega

niče baš kao što drvo klija iz semena”, tvrdeći da za njegovo delo Društveni ugovor „zakonik revolucije”

Tvorcu Društvenog ugovora najprije se pripisivalo da je nadahnuo načela sprovedena u delo nakon 10. avgusta 1792. godine, a potom i da je inspirisao revolucionarnu politiku vođenu u periodu od poraza žirondinaca (Žirondinci (girondins), vodeća politička grupacija u Zakonodavnoj skupštini, potom desnica u Konventu: često nazivani i smutljivci. Nakon „beskrvne” revolucije od 5. maja 1793. godine većina vodećih žirondinaca je pogubljena (A. Soboul, 475)) do uspostavljanja Termidora (le thermidor), 9. Termidor, tj. 27.07.1794., dan kada je Konvent zbacio Robespjera i njegove pristalice s vlasti. Bio je to kraj jakobinske diktature i početak perioda Termidorske konventske vladavine (A. Soboul, 475)). Uopšteno govoreći, smatra se da je ovaj uticaj Rusoa dostigao vrhunac u periodu jakobinske diktature. Opšte pravo glasa i uzdizanje neposredne demokratije kao da su sledili pouke iz Društvenog ugovora. Politika dirigovane privrede izgledala je kao da stoji u skladu sa filozofijom skladno kojoj pojedinci, prilikom zaključivanja društvenog ugovora, otuđuju ne samo svoje osobe, nego i dobra, potčinjavajući ih pritom opštoj volji. Može se tako vrlo lako učiniti da mere koje su preduzete u prilog siromašnih, baštine stavove sadržane u Drugoj raspravi kao i njenu glasnu kritiku nejednakosti bogatstva. Ako je verovati Luj Blanu, ali i nakon njega, socijalističkoj tradiciji u istoriji Revolucije, u drugoj fazi Revolucije prevladavala je Rusoova misao. (Fransoa Fire, Mona Ozuf, Kritički rečnik Francuske revolucije, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1996 godine, str. 884.) Pisac Rasprave o nejednakosti i Društvenog ugovora bio bi izvor ideje da pravičan politički i društveni poredak mora, ne samo da štiti pojedince i društvo od samovolje vlasti, nego i da podrazumijeva pozitivnu akciju jedne starateljske vlasti u prilog najsiromašnijih.

Najzad, neki su mislili da su upravo u Društvenom ugovoru pronašli intelektualni koren autoritarnog i diktatorskog aspekta jakobinske politike vođene od juna 1793. do jula 1794. godine. Prema mišljenju Benžamena Konstana, jakobinske vođe su upravo kod Rusoa i Mablja, crpili ideju da građani treba da budu potpuno potčinjeni da bi nacija bila suverena. Ipolit Ten je ukazivao na srodnost između demokratskog samostana koji je Ruso izgradio po uzoru na Spartu i Rim, s jedne strane, i autoritarne, isposničke i kreposne republike jakobinaca, s druge strane. (Fransoa Fire, Mona Ozuf, Kritički rečnik Francuske revolucije, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1996 godine, str. 884.)

U novije doba, Ruso je predstavljen kao jedan od začetnika totalitarne dimenzije Francuske revolucije. Tvrdeći da postoji jedan apsolutan, logičan i jedini valjan društveni poredak, te da politička volja može i mora pokušati da ga ostvari uprkos brojnim otporima koje pruža stvarnost, Ruso je, prema mišljenju mnogih mislilaca, predstavljao izvor vjerovanja u svemoć volje koje je pokretalo revolucionarni apsolutizam, posebno između 1792. i 1794. godine.

PRIRODNO STANJE I NASTANAK GRAĐANSKOG DRUŠTVA PREMA RUSOU

Da bi shvatili na najbolji način nastanak države, kao i razne uzroke nejednakosti u društvu, te legitiman oblik udruživanja, moramo se, kako ti ističe Ruso, vratiti u to stanje kada nisu postojale političke institucije, pa tek onda rasvetliti prirodu čoveka. "Sve dok ne budemo upoznali prirodnog čovjeka, uzaludno je da se trudimo da upoznamo zakon kome se on pokorava ili takav koji bi najbolje odgovarao njegovom sklopu". (Ruso, Žan Žak, O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima, Prosveta, Beograd, 1949.godine, str.132)

Međutim Ruso ističe na početku dela „O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima," gde se bavio ovim problemom, da prirodno stanje nije neko stanje koje se istorijski može dokazati, neko realno postojeće stanje, već jedno pretpostavljeno stanje "koje više ne postoji, koje možda nikad nije ni postojalo niti će postojati". (Ruso, Žan Žak, O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima, Prosveta, Beograd, 1949.godine, str.132). Ono do čega je ovde Ruso došao jeste da on odbacuje stav čoveka kao društvenog bića po samoj prirodi, kao i da je tada postojao instikt u društvu da čoveka tera drugom čoveku. Pa zbog toga on na početku Društvenog ugovora ističe: "Društveni poredak predstavlja jedno pravo koje je osnova svih drugih. Međutim, ovo pravo ni u kom slučaju ne proističe iz prirode, ono se, prema tome, zasniva na sporazumima". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, str.10)

Ovakvo razmišljanje je dominantno i kod drugih modernih mislioca, gde se oni svi slažu da je politički poredak nastao kao rezultat sporazuma a da su političke institucije nastale iz pretpolitičkog, prirodnog stanja. Međutim po rečima Rusoa neuspešan je bio njihov pokušaj da dosegnu to izvorno prirodno stanje. A kao glavni argument njihovog neuspeha se nameće ta nemogućnost da iz same čovekove prirode otklone one osobine koje nastaju u životu u jednoj zajednici. "Svi oni govore o potrebama, pohlepi, tlačenju, željama i oholosti u vezi sa prirodnim stanjem, a to su pojmovi uzeti iz društva. Govore o divljaku, a opisuju obrazovanog čoveka".(Ruso, Žan Žak, O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima, Prosveta , Beograd, 1949.godine, str.118). Jer ako prihvatimo to da čovek nije društveno biće, onda njegova priroda je morala biti preobraćena da bi on mogao ikad dosegnuti sposobnost življenja u građanskom društvu. Što znači da je neophodno ukloniti sve osobine koje se vezuju za život u zajednici, da bi istinska priroda čoveka bila otkrivena na pravi način.

Razum ovde predstavlja najvažniju i najznačajniju osobinu čoveka. Po Rusou razum i govor se tumače kao društvene tvorevine. Kako on naglašava postoje dve osnovne strasti koje prethode razumu: milosrđe i težnja ka samodržavanju. Najpre može se reći da je prirodno stanje čoveka slično drugim životinjama, biće koje je osamljeno i koje teži samoodržanju i zadovoljenju osnovnih potreba. "Čovekov prvi zakon jeste zakon samodržanja, njegova prva briga jeste staranje o samom sebi". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta , Beograd, , str.10) Za razliku od Hobsa koji je u težnji za samoodržanjem vidio razlog za sukobe, a u prirodnom stanju rat "svi protiv svih", Ruso to stanje opisuje kao "najzgodnije za mir i najpodobnije za čovečanstvo". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta , Beograd, , str.119)

Ljudska bića ne ulaze u sukobe niti dolaze u dodir sa onima iz svoje vrste. Ovo sve proizilazi zbog nedostatka "svetlosti razuma" kod prirodnog čoveka, a takođe i potreba koje proizilaze iz prethodno navedenog. Kod divljaka potrebe su uglavnom telesne prirode. Na početku prve knjige „O porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima“, Ruso na njemu svojstven način piše: "Kad ga posmatramo onakvog kakav je izašao iz ruku prirode, vidimo u njemu životinju često slabiju od jednih, tromiju od drugih, ali u svemu uzev najpovoljnije opremljenu. Vidim ga kako utoljuje glad pod hrastom, kako pije vodu na prvom potoku, kako za ležaj bira ono isto mjesto pod drvetom koje ga je nahranilo. Dobio je sve što mu je bilo potrebno".(Ruso, O poreklu nejednakosti, 1949.,str.132). Da mnogo ne promišlja o budućnosti. Izostaje strah od smrti, jer ne može da je pojmi. U njegovoj prirodi jeste izražena lenjost, da ga jedino pokreće to da zadovolji svoje potrebe, da još nije izražena njegova potreba za svojinom.

Međutim pored gore navedenog kod čoveka su prisutna i osećanja empatije, milosrđa ili suosećanja sa drugim ljudima, njihovom patnjom a posebno sa onima iz svoje vrste. Pa zbog ovog osećanja kod pojedinca je ublažena ljubav prema samom sebi i time se doprinosi opštoj bezbednosti cele vrste. Pa je po mišljenju Rusoa prirodni čovek biće koje je bezopasno i saosećajno, ali da nije moralno biće jer njegova dobrota je prisutna zbog prigušenosti njegovih želja. Ljudi po prirodi " nisu zli upravo zato što ne znaju šta znači biti dobar, jer ih ni razvoj saznanja ni prepreke zakona, već utihnuta strast i nepoznavanje poroka sprečavaju da čine zlo". (Ž.Ž.Ruso, Društveni ugovor, 1949., str.44)

Glavne osobine po kojoj se čovek razlikuje suštinski od drugih životinja jeste mogućnost usavaršavanja i slobodna volja. Pa tako za razliku od drugih životinja, samo čovek može da bira sredstva pomoću kojih će se održavati u životu. On može prkositi prirodi. Sama svest o toj slobodi dokazuje njegovu duhovnost i duhovnost njegove duše. Druga osobina koja je manje upitna jeste sposobnost čovekovog usavršavanja, jedino čovek može postepeno usavršavati svoje sposobnosti a da to prenosi na svoju vrstu. Pa je po Rusou ova osobina izvor svih nedaća i zala među ljudima, osobina koja ga udaljava od njegovog prirodnog stanja.

Što iz svega ovog proizilazi da je prirodno stanje, stanje jednakosti i nezavisnosti. I to jednakosti jer su svi ljudi podjednako bića strasti, svima je ista priroda koja jednako određuje njihova htjenja. A prirodna nejednakost, koju Ruso ne negira, ne dolazi do izražaja jer nema međusobnog kontakta među pojedincima. Jer prirodno stanje jeste da su ljudi nezavisni jer je protivno toj njihovoj ljudskoj prirodi potčinjavati se bilo čijoj osim svoje volje.

Pa tako zbog teškoća koje se javljaju zbog zadovoljenja osnovnih potreba čovek uspostavlja bliži kontakt sa stvarima i ljudima koji i nisu potrebni za njegovo održavanje. Radi na razvijanju govora i formiranju porodice, pa njegove potrebe rastu. Prva iskustva o zajedničkim ciljevima ga teraju da postane svestan šta bi moral mogao biti. Međutim i dalje mu je sloboda na prvom mestu pa se može povući iz bilo kog ugovora. Zbog stalnog kontakta sa ljudima stupa u čvršće veze, javlja se osećaj sopstvenosti, kao i osećanja kao što su sujeta, prezir, stid i zavist. Što doprinosi da pod takvim okolnostima suosećanje slabi, a raste mu samoljublje.

Međutim, kako Ruso ističe kada je u pitanju postanak građanskog društva, on nastaje tek sa privatnim vlasništvom. "Prvi koji je ogradio zemljište i rekao: "Ovo je

moje", naišavši na prostodušne ljude koji su mu povjerovali, ustvari je osnivač obrazovanog društva". Nastankom privatnog vlasništva dolazi i do nejednakosti među ljudima, zbog toga jer različiti ljudi imaju različite sposobnosti i veštine. Iz razloga jer vremenom zemlje biva sve manje, pa dolazi do situacije da ljudi se šire na račun drugih ljudi, dok se siromašni bore za sredstva za život tako što dobijaju ili otimaju od bogatih. Obzirom da tada nisu postojali niti prirodni zakon ili sudija, koji bi regulisao prava i obaveze u tim situacijama, dolazi do sukoba među bogatim i siromašnim. "Društvo koje je tek počelo da se obrazuje pretvori se u najstrašnije ratno poprište". Ta faza ljudskog razvoja karakteriše pun razvoj svih čovekovih osobina, "pamćenje i mašta su u punom dejstvu, samoljublje kao i misao probuđeni, a duh gotovo dostigao ono savršenstvo do kojeg mu je moguće da dospe".

Razvojem razuma kod ljudi rastu i njegove potrebe. "Ono što mu treba on ne želi, ono što želi to mu ne treba". Pa tako kako rastu potrebe raste i njegova zavisnost, naročito od drugih ljudi. Znači kako ističe Ruso u toj duhovnoj - društvenoj kulturi koju su u osamnaestom veku smatrali temeljom najveće humanosti ustvari se nalazi izvor svih zala i bede čoveka. Pa tako tada neko među bogatima svestan ugroženosti svog vlasništva, predlaže ugovor kojim bi se uspostavilo građansko društvo." Ja sam vam potreban, jer ja sam bogat, a vi ste siromašni. Zaključimo, dakle, jedan ugovor: ja ću vam ukazati čast da mi smete služiti, pod uslovom da mi date malo onoga što vam je preostalo za trud koji preuzimam da vam zapovedam ". I onda tada umesto milosrđa javlja se moral koji bi trebao da utvrdi dužnosti, koje sve naravno zavise od nekog autoriteta. Pa je na ovakav način dat privid legitinosti raspolaganja vlasništvom, a ozakonjena je nejednakost koja je nastala ovim ugovorom.

Ono o čemu se Ruso slaže sa Hobsom jeste da su ljudi primorani formirati društvo da bi zaustavili sukobe. Međutim Ruso se razilazi sa Hobsom u tome da sukobi nastaju kao rezultat čovekove prirode. Dok se sa Lokom slaže u tome da je cilj građanskog društva da se zaštiti privatno vlasništvo, ali se ne slaže da je vlasništvo u čovekovoju prirodi.

U knjizi „O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima,„ je izložen oblik udruživanja koji je predstavljen kao "forma ugovora" koja je vladala dosadašnjim društvom, forma koja je uključivala čisto pravno obavezivanje, ali forma koja je u suprotnosti sa svakim istinskim moralnim obavezivanjem. U ugovoru je predstavljeno društvo zasnovano na ovakvom ugovoru koje ne dopušta da se odlike prirodnog čovjeka dobrotu, sreća, sloboda ostvare, nego ga baš suprotno izopače i učine bednim. Dok u svom uticajnom i poznatom delu Duštveni ugovor Ruso izlazi sa idejom za prevazilaženje ovih problema, pa predlaže takav oblik udruživanja kojim bi se istovremeno garantovalo očuvanje osnovnih karakteristika ljudske prirode, pa bio dostojan poštovanja i poslušnosti čoveka.

RUSOOVA IDEJA UGOVORA

Polazeći od pretpostavke da prirodno stanje ne daje osnov niti pravo nijednom čoveku da vlada nad drugim kao i od stava da su svi ljudi jednaki i slobodni, u uvodnim poglavljima „Društvenog ugovora,„ Ruso najpre razmatra koji su to nelegitimni oblici udruživanja. Tako on odbacuje ideju da je porodica temelj

političkog prava, iz razloga jer i u toj zajednici članovi su u potpunosti nezavisni jedni od drugih. O deci se roditelji brinu nagoni, sve dok je u pitanju njihov opstanak "Čim te potrebe nestane, raspada se i prirodna veza". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, , str.10)

Dalje odbacuje se pravo jačeg, posebno prisile, kao osnova legitimnog udruživanja, jer znajući čovekovu prirodu potčinjeni će uvek pokušavati da izađu iz ovakve zajednice, a ovakav oblik udruživanja nije siguran a niti je opravdan sa moralne strane. Onda u četvrom delu prve knjige ovog istog dela pod nazivom „O ropstvu" imamo da Ruso oštro kritikuje stav, koji zastupa Grocijus, a koji je u osnovi despotski, da jedinka ili grupa ljudi može bez ikakvog uslova preneti sva prava koja ima na vladara. Dok sa jedne strane ovakav stav nije u skladu prirodom čoveka, jer suprotno je prirodi ljudi pokoravati se bilo čijoj volji osim svoje, dok sa druge strane imamo da je "uzaludan je i protivrečan sporazum koji predviđa s jedne strane apsolutnu vlast, a s druge bezgraničnu pokornost". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, , str.13)

Dakle, Ruso tvrdi da je društveni ugovor po sebi nesiguran i besmislen ukoliko nije zasnovan na opštoj saglasnosti, već na sredstvima fizičke prisile, koja pojedinačne volje primoravaju jedne na druge za razliku od Hobsa koji je smatrao da je za jedinstvo članova i sigurnost političkog poretka dovoljna prisila spolja. Dok na početku druge knjige Društvenog ugovora Ruso piše: "Ako je suprotnost pojedinačnih interesa dovela do potrebe obrazovanja društva, saglasnost tih interesa učinila je to obrazovanje mogućim. Društvenu vezu sačinjava ono što je zajedničko u tim raznim interesima; I kad ne bi bilo neke tačke u kojoj bi se svi interesi složili, nikakvo društvo ne bi moglo da postoji". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, , str.24)

Međutim iz same prirode ne možemo da otkrijemo osnov ili smernice za ovakav sporazum, jer kao što smo videli priroda ističe samo vlastiti interes, dok društvo ako bi se zasnivalo samo na principu pojedinačnih interesa išlo bi u dalji razvoj strasti koje su i dovele do potrebe za formiranjem istog. Da bi imali građansko društvo, moramo da istaknemo moral a prirodni čovek nije moralno biće. Uspostavljanje građanskog društva kako Ruso ističe istovetan je ustanovljavanju morala ili obaveza prema drugima. Pa nailazimo na problem kako da pomirimo autonomiju volje jednog pojedinca sa jedne strane, a sa druge strane potrebu za udruživanjem i kako se uzdići od prirode ka moralu.

Ruso je ovaj problem definisao na sledeći način: "Naći jedan oblik udruživanja koji bi branio i štitio svojom zajedničkom snagom ličnost i dobra svakog člana društva, i kroz koji bi svako, udružen sa svima, ipak slušao samo sebe, i tako ostao isto toliko slobodan kao i pre". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, , str.17) Na početku ove definicije legitimiteta može se videti da Ruso posmatra ove stvari kao i Lok i Hobs, jer je ovde osnovna svrha udruživanja određena kao zaštita života samih učesnika sporazuma. Dok na kraju ove formule se nagoveštavaju ideje opšte volje

Pa tako on ovaj problem može jedino rešiti ukoliko svaki učesnik sporazuma potupuno prenese svoja prava i ličnost na celu zajednicu, koja bi se formirala tim činom, kao i da se poistoveti sa njom. "Samim tim ugovornim aktom stvara se istog trenutka, namesto posebne ličnosti svakog ugovarača, jedno moralno i kolektivno telo,

sastavljeno od toliko članova koliko njegova skupština ima glasova, i koje od samog tog akta dobija svoje jedinstvo, svoje zajedničko ja, svoj život i svoju volju. Ta opšta ličnost, koja se tako stvara spajanjem svih pojedinačnih ličnosti, zvala se nekada grad, a sada se zove republika ili političko telo, koje njegovi članovi nazivaju državom, kad igra pasivnu ulogu, suverenom kad je aktivno, a silom kad ga upoređuju sa njemu sličnim. Što se tiče članova ovog tela, oni skupno dobijaju naziv naroda i zovu se pojedinačno građani, kao učesnici u suverenoj vlasti, a podanici, kao potčinjeni državnim zakonima" Imamo da na ovaj način prirodna jednakost menja zakonska i moralna jednakost, zbog toga što svaki pojedinac u građansko stanje stupa u potpunom samootuđenju položaj je isti za sve i "niko nema račun da ga oteža drugima". Takođe, ovde se izbegava zavisnost među ljudima, koja je dominantno prisutna u državama epohe Rusoa, tako se zadržava autonomija volje svakog člana novonastalog političkog tela. "Svako dajući se svakom ne daje se nikom; a kako nema člana društva nad kojim se ne stiče ono isto pravo koje mu se daje nad svojom sopstvenom osobom, to se dobija protuvrednost svega što se gubi, kao što se stiče više snage da se zaštiti ono što se ima". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, , str.16) Jer dokle god imamo da su podanici potčinjeni takvim pogodbama, oni se ne pokoravaju nikom sem svojoj ličnoj volji .

Što kako Ruso ističe jedini način da bi čovek ostao slobodan u takvom građanskom društvu, a da u isto vreme imamo čvrstu državu koja se zasniva na čvrstim temeljima, koja je jedinstvena, jeste da se potpuno ukinu sve pojedinačne volje, koje "po svojoj prirodi teže privilegijama", te pokoravanje jednoj opštoj volji to jest "volji čitave zajednice", koja teži jednakopravnosti i jednakosti, kojoj je cilj zajednički interes.

Samim prelaskom društva iz prirodnog u građansko stanje, menja se i priroda čoveka. Prelaskom u građansko stanje nijedan pojedinac ne zadržava ista prava koje je imao u građansko društvo. Sam zadatak menjanja čovekove prirode po Rusou dat zakonodavcu: "ko se usuđuje da preduzme postavljanje osnovnih ustanova jednog naroda treba da oseti u sebi sposobnost da takoreći izmeni ljudsku prirodu, da pretvori svakog pojedinca, koji je po sebi savršena i samostalna celina, u deo jedne veće celine, od koje bi taj pojedinac u neku ruku dobio život i samo svoje biće. Jednom reči, treba da čoveku oduzme njegove sopstvene snage da bi mu podario druge koje su mu strane i kojima on ne može da se služi bez tuđe pomoći. Ukoliko se te prirodne snage više umrtve i unište, utoliko su stečene snage veće i trajnije, i utoliko je društveni poredak čvršći i savršeniji". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, , str.34) Ruso ovde misli na ljude kao što su Mojsije i Likurg, koji su ustanovili sam narod i pravdu.

Čovek u prirodnom stanju je dobroćudna životinja, dok u građanskom društvu postaje moralno biće. Čovek deluje nagonski u prirodnom stanju, ali u građanskom društvu umesto nagona imamo pravdu. Ulaskom u građansko društvo svaki pojedinac gubi prirodnu slobodu, da čini ono što mu dopuštaju njegove sposobnosti. Međutim dobija građansku slobodu i svojinu nad svim što je u njegovoj državi. Dolazi do toga da se sve njegove "ideje proširuju", sposobnosti "razvijaju", njegova "osećanja oplemenjuju". Jer po Rusou samo na ovaj način ljudi mogu postati individue u višem smislu.

Ali ovde moramo naglasiti da nije isto samovolja i građanska sloboda. Naprotiv, po Rusou građanska sloboda, koju on naziva i moralna sloboda, jeste prevazilaženje i isključivanje svake samovolje. Po njemu to je sloboda da činimo ono što stoji u zakonu, zakon u čijem donošenju učestvuje celo društvo i svaki njegov građanin. "Pokoravanje zakonu koji smo sebi propisali, to je sloboda". (Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor, Prosveta, Beograd, str.20) Ovo se naziva republikanska ideja slobode po kojoj je sloboda definisana kao "mogućnost učešća u zajedničkim praksama, putem kojih građani najprije mogu postati ono što žele da budu - politički autonomni tvorci zajednice jednakih i slobodnih građana". (Jurgen Habermas, Three Normative Models of democracy, Constelations, Vol.1. Nr,1, April 1994.godine) Međutim ova definicija slobode je bliska ideji koja je bila dominantna u antici kada je u pitanju sloboda. U tadašnjem polisu u antici da je neko slobodan značilo je da je slobodan učestvovati u javnim i političkim poslovima. Da sa ostalim članovima zajedno traga za nečim što je korisno, dobro i pravedno za zajednicu i ceo narod uopšte. Tako Ruso ističe da u takvom društvu koje se zasniva na ovakvom društvenom ugovoru, pojedinci moraju biti građani u pravom smislu, a to zahteva strog i pravedan moral. Ali da u državi zasnovanoj na društvenom ugovoru vrlina više nije cilj, kao što je to bio slučaj u antici, ona je sredstvo koje omogućuje slobodu. Dok je u modernim društvima, po Rusou, ovakav smisao i značenje građanina potpuno izgubljeno.

Jer kako smatra Ruso da je pojedinac nastavio da deluje u skladu sa privatnom voljom, on bi se odrekao mogućnosti da bude slobodan. Jer kao što smo videli, nijedan čovek, koji je sklopio društveni ugovor, ne može sadržati prava koja je imao u prirodnom stanju, jer jedini način da ostane slobodan u građanskom društvu jeste pokoravanje opštoj volji gde učestvuju svi građani podjednako. Da je pojedinac kršio odredbe ovog ugovora on bi se potčinjavao volji drugih, a ne svojoj volji. Pa tako društveni ugovor prečutno određuje da političko telo ima pravo da ga prinudi da bude slobodan. Sredstva kojima se političko telo služi u ovom nastojanju da se građanin učini slobodnim su vaspitanje i kazna.

Što znači da jedini izvor prava u ovako shvaćenoj državi jeste opšta volja to jest volja suverena. Sama narodna volja je ovde izražena kroz zakon kao jedini izvor prava. Svi građani se nalaze u dvostrukom odnosu kada je u pitanju država, kao zakonodavci, jer su članovi suverena i kao podanici, kao članovi naroda pasivnog tela države. Iako smo naglasili da svi pojedinci sudeluju u zakonodavstvu, opšti je zakon, a pojedinci u ulozi zakonodavca moraju donositi zakone koji su primenjivi na celo društvo. Iz razloga kao što smo naglasili da volja čini zakon, međutim za razliku od onoga što je bilo u prirodnom stanju, ovde volja mora postati opšta. Pa tako po Rusou opšta volja razlikuje se od volje svih onih koji predstavljaju samo zbir pojedinačnih volja koja teže privilegijama i pojedinačnom interesu. Autor razlikuje opštu volju od volje svih koja predstavlja samo zbir pojedinačnih volja koja inače teže pojedinačnom interesu i privilegijama. Što znači kako Ruso ističe da zakon jeste volja svakoga koji misli sa stajališta svih, jer je opšta volja takođe i formalna, odnosno uvek se odnosi na sve.

"Kad ceo narod odlučuje o celom narodu, on ima u vidu jedino samog sebe; i ako se tada stvori odnos, to je odnos celog predmeta uzetog sa jednog gledišta prema celom predmetu uzetog sa drugog gledišta, bez ikakvog cepanja celine. Tada je materija o kojoj se odlučuje opšta, kao i volja koja odlučuje. To je taj akt odluke koji

ja nazivam zakonom." (Ruso, Društveni ugovor, 1949, str.32) Jer kako Ruso definiše da je opšta volja dobra sama po sebi, jer kako piše: "Nema nikog ko pod rečju svako ne bi podrazumevao sebe". Najbolji pokazatelj da li je jedno društvo dobro uređeno, odnosno da u tom društvu vlada opšta volja ogleda se u tome da li građani stavljaju zajednički interes i poslove ispred ličnih i privatnih interesa.

Pa tako imamo činjenicu da je jedini izvor legitimnosti suveren, iz koje sledi nekoliko posledica. Najpre, suverenitet je neotuđiv. Nikakav pojedinac ili određena grupa ljudi ne može odlučivati i donositi zakone umesto suverena. U takvoj situaciji njihovo delovanje bi bilo u skladu sa njihovim pojedinačnim voljama i njihove naredbe ne bi bilo obavezujuće. "Jer volja je ili opšta ili nije opšta; ona je ili volja narodnog tela ili samo jednog dela njegovog. U prvom slučaju, ta izražena volja je akt suvereniteta i predstavlja zakon; u drugom to je samo pojedinačna volja ili akt izvršnih organa države; u najboljem slučaju to je ukaz". (Ž.Ž.Ruso, Društveni ugovor, 1949, str.25)

Međutim, suverenitet je nedeljiv po samoj svojoj prirodi. Jer suverena vlast je jedinstvena, ako bi podelili bila bi uništena. Što znači da predstavnička vladavina, kako Ruso naglašava je jedan loš način vladanja. "Suverenitet ne može imati predstavnike, iz istog onog razloga iz kojeg ne može ni da se otuđi. Narodni poslanici, dakle, nisu niti mogu biti predstavnici naroda". (Ž.Ž.Ruso, Društveni ugovor, 1949, str.74) Pa tako oni gube svoju građansku slobodu i vrlinu. Onda imamo da manje interesne grupe unutar jedne države se moraju zabraniti, jer "kad se stvaraju frakcije, posebne grupacije na račun one opšte volje, svaka od ovih grupacija postaje opšta u odnosu na svoje članove, a pojedinačna u odnosu na državu". (Ž.Ž.Ruso, Društveni ugovor, 1949, str.27)

Ugovorom se ne određuje priroda zakona, već se njime formira suveren kao jedini izvor prava, kao organ zakonodavca. Pronalaženje samog zakona ko bi odgovarao jednom određenom narodu, nije zadatak onih koji donose zakone, to je zakonodavčev zadatak.

Jer na zakonodavcu tom "izvanrednom čovek u državi" jeste da mora otkriti pravila koja su primerena određenom društvu i on mora uveriti narod da ta pravila prihvati. Međutim zakonodavac ne može biti član države i on nema nikakvu vlast. Sam zakonodavac ne može biti član države i nema nikakvu vlast. Već je na njemu da predlaže zakone koji moraju biti potvrđeni od opšte volje. Njegov rad jeste rad iz ljubavi, a jedino što može imati jeste čast. Zbog same njegove veličine otežan je njegov uspeh, jer one koje treba uveriti ne mogu ga razumeti. Pa tako zakonodavac mora naučiti pričati jezikom narodnih masa, a pre svega jezikom vere "da bi pomoću božanskog autoriteta poveo one koje ne bi mogao da pokrene ljudskim razumom". Dakle, po Rusou uloga vere u idealnoj državi bi se svela na političke svrhe. Vera ne bi smjela propovedati učenja koja nisu u skladu sa ciljevima poretka. (Ž.Ž.Ruso, Društveni ugovor, 1949, str.25)

STATUS VLADE U RUSOOVOJ DRŽAVI

Ruso je opštu volju iskoristio i ovde predstavio kao potrebu da se nešto učini, međutim da bi se ona sprovela u delo potrebna je i određena snaga. Zbog ove nužnosti

i nastala je razlika između zakonodavne i izvršne vlasti, između vlade i suverena. Jer suveren legitimno može donositi zakone o opštim stvarima, sama primena zakona na pojedinačne postupke ili osobe nije u njegovoj nadležnosti, već ona pripada vladi. Tako da ima da je ona samo posrednik između pojedinca i suverena, znači da je izvedena i svoj život duhuje opštoj volji.

Jer da bi vlada mogla da vlada nad posebnim voljama građana, ona mora da bude dovoljna moćna, ali ne i toliko da bi vladala nad opštom voljom. Tako da što je u jednoj zemlji brojnije stanovništvo, to su moćnije pojedinačne volje, pa je pojedincima teže se poistovetiti sa zajednicom. " To pokazuje da nema jednog jedinog i apsolutnog oblika vlade, već da može da bude isto toliko različitih vlada po svojoj prirodi koliko različitih država po veličini". (Ž.Ž.Ruso Žan Žak, Društveni ugovor, 1949, str.46) Ruso smatra da bi vlada morala da bude jača u većim zemljama. Što više osoba dijeli vlast vlade to je vlada slabija. Ne može se generalno govoriti o najboljem obliku vladavine jer "svaki oblik vladavine nije pogodan za svaku zemlju".

Međutim i sam Ruso nije siguran po pitanju sprovođenja demokratije. "Ako se shvati u strogom smislu reči, prava demokratija nije nikad postojala, niti će ikad postojati". (Ž.Ž.Ruso Žan Žak, Društveni ugovor, 1949, str.53) Suprotno je samom prirodnom poretku, kako ističe Ruso, da većina vlada nad manjinom. Jer savršena vlada nije za ljude po Rusou. Kod monarhije je problem nasledstva. "Kad se čovjek vaspitava da zapoveda drugima, onda sve doprinosi da on bude lišen osećanja pravde i razuma", smatra on. Dok je aristokratija neka sredina između nepogodnosti druga dva oblika i može se pretvoriti u najgori oblik. I onda Ruso pravi razliku između tri vrste aristokratije: izborna, nasledna i prirodna. Ruso smatra da je nasledna vrsta najgora, jer se temelji na imetku i nejednakosti utemeljenoj na konvencijama. Ono što smo imali u tim prvobitnim društvima, da oni koji su najbolji za vladanje biraju se gotovo prirodno, što je kako smatra Ruso najbolje rešenje, ali rešenje koje nije prikladno za neka razvijenija društva. Pa tako zbori su jedini legitimni i ispravan način odabira ograničenog broja tih vladalaca, time se garantuje da će oni stalno biti podređeni opštoj volji. Onda imamo da aristokratija je zapravo postaka tek izraz činjenice da u većini društava ne vlada celo društvo, pa mora biti izabran neka ograničena grupa ljudi. Dok pri izboru te grupe ne vrede kriterijumi njihovog porekla ili imetka, a aristokratija nije njihov način života. Kako Ruso ističe, dva su načina koji dovode do raspada jedne države. "Najpre kada vladar ne upravlja više državom na osnovu zakona i nasilno prisvaja suverenu vlast". Tada članovi vladajućeg tela postaju narodu "gospodar i tiranin". Drugi je kad članovi vlade prisvajaju vlast svaki za sebe, umesto da je vrše kao jedinstveno telo.

RUSOIZAM I FRANCUSKA REVOLUCIJA

Francuska revolucija je nosila pečat susreta između jedne velike misli i jednog historijskog pokreta. I ukoliko bi za to bio potreban makar i jedan dokaz, isti bismo našli u hvalospevima kojima su različiti revolucionarni skupštinski sazivi obasipali Rusoa sve do 1795. godine. Već u oktobru mjesecu 1790. godine Rusoova bista sa jednim primerkom Društvenog ugovora postavljena je u salu Skupštine. U decembru iste godine Skupština je izglasala odluku kojom su Rusoou odate javne počasti, a u

avgustu 1791. godine skupštinski zastupnici su nanovo zahtevali da se Rusou dodele „časti koje zahvalna otadžbina dodeljuje velikim ljudima“.

Godine 1793., Robespjer, (Maximilien Robespierre (Maksimilian Robespjer), 1758-1794, advokat iz Arrasa, zastupnik trećeg staleža u Državnim staležima(1789), član Pariške komune, Konventa i drugog Komiteta javnog spasa jedan od prvih ideologa Jakobinskog kluba, vođa jakobinaca i uz Sen Žista i Kutona, glavni organizator jakobinske diktature. Čuven po svojoj nepotkupljivosti, a kasnije i po nemilosrdnosti spram političkih protivnika, te po osobnoj askezi zbog čega je smatran prototipom idealnog revolucionara.) koji je bio oličenje i otelovljenje Francuske revolucije, njenih temeljnih ideja i iskustava, „od oduševljenog liberalizma 1789, preko demokratskih težnji 1792, do disciplinovanog razočarenja 1794“ (I.Vejvoda, „Robespierre i revolucija“, Filozofska istraživanja 30/1989,831) neretko je koristio skupštinsku govornicu da oda priznanje Rusou. Iz ovog perioda naročito je značajan njegov govor posvećen kultu Vrhovnog bića u kojemu Robespjer odaje hvalu Rusou i zaziva njegov autoritet. 1794. godine Konvent(Konvent, revolucionarna skupština koja je delovala od 21.09.1792. do 26.10.1795.godine.Najveći značaj ove skupštine ogleda se u činjenici da je ista ukinula monarhiju, proglasila republiku i osudila na smrt Kralja Luja XVI (A.Soboul,469)) je usvojio odluku o premeštanju Rusoovih posmrtnih ostataka u pariški Panteon, dok je 1795. godina takođe obilovala pohvalnim govorima skupštinskih zastupnika o liku i delu Žan Žak Rusoa.

Dakle, sve do 1795. godine revolucionarne vođe su prepoznavale sebe u Rusou čvrsto sledeći učenja ovog francuskog mislioca. Pa ipak, to nije bilo dovoljno da bi se tvrdilo kako je Društveni ugovor zakonik Francuske revolucije. Ovo iz razloga što shvatanje da je Revolucija u klici sadržana u ovom Rusoovom delu, te da samo razvija njegove posledice, znači, između ostalog, i zanemarivanje bitne i neosporne činjenice da su se sve do 1792. godine, i sami protivnici Francuske revolucije pozivali na Rusoa i njegova učenja. Oni su neretko isticali Rusoovu tvrdnju da se nijedan razuman čovek neće upustiti u menjanje maksima i ustanova francuske monarhije koje su učvrćene njenim tristogodišnjim trajanjem.(F. Fire, M. Ozuf, 886. 16 S. Sokol, Politička i ustavna povijest jakobinskog razdoblja Francuske revolucije, Globus, Zagreb 1989, 31) Ovde valja istaći da se Ruso užasavao nasilja, te je isticao da bi „sloboda bila odveć skupo plaćena krvlju čak i jednog jedinog čoveka“. Građanima Ženeve je poručivao: „ako možete, oslobodite se, ali budite radije robovi nego ocebice“. Isticao je i to da je sve legitimno i u skladu sa vrlinom u odbrani javnog spasa, ali i to da javni spas ne znači ništa ako pojedinci ne žive u sigurnosti.(S. Sokol, Politička i ustavna povijest jakobinskog razdoblja Francuske revolucije, Globus, Zagreb 1989, 31.)

Neprijatelji Revolucije i Skupštine su isticali da je Ruso prihvatao ideju predstavnštva, ali pod uslovom da predstavnici budu vezani imperativnim mandatima. Pozivajući se na Rusoova „Razmatranja o vladavini u Poljskoj“, oni su nastojali ukazati na to da je Skupština prekoračila i izneverila mandate koji su bili sadržani u knjigama žalbi. Bez sumnje, u ovom pozivanju na Rusoa i njegova „Razmatranja o vladavini u Poljskoj“, da se primetiti argumentovana strategija čiji je prevashodni cilj bio da se protivnik dovede u protivrečnost sa samim sobom, odnosno, da se pokaže kako Skupština koja se poziva na Rusoa svojim postupcima ustvari izneverava delo čijim se baštinikom proglašava.(Vojislav Stanovčić, „Montesquieu, Rousseau i Francuska revolucija“, Zbornik radova Francuska revolucija – ljudska

prava i politička demokracija nakon dvjesto godina, 1991, 49.) Ovakav manevar, koji nije nužno podrazumevao stvarno pristajanje uz rusoiističke principe, pokazivao je da bar u očima brojnih protivnika Revolucije, poistovećivanje rusoiizma i rada Skupštine nije bilo u toj meri izvesno da bi pokušaj njihovog razdvajanja bio uzaludan. Otuda, počev od 1792. godine, svi oni koji su osuđivali Revoluciju, prestaju se pozivati na Rusoa.

S druge strane, sama činjenica da su se vođe Revolucije sve do 1795. godine proglašavali Rusoovim naslednicima, stvarala je isto onoliko problema koliko ih je i rešavala. Ovo iz razloga što su među različitim političkim frakcijama koje su se u revolucionarnom periodu smenjivale na vlasti, postojale duboke, gotovo nepremostive razlike. (E. Dmitrov, „Ustavi i politički režimi Francuske građanske revolucije”, Zbornik radova Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvesto godina, 1991, 127 -143) I ako su se članovi Ustavotvorne skupštine, potom Robespjer i Jakobinci, te na koncu termidorci, jedni za drugima prepoznavali u Rusou i pozivali na njegova učenja, postavlja se pitanje u čemu se sastoji rusoiističko nasleđe u Revoluciji, koje je politike Ruso začetnik, te šta su tačno revolucionarne vođe u njemu pronalazili?

Da li je, kako se često tvrdilo, reč o načelima na kojima su revolucionari temeljili novi poredak? Naime, u peticiji u kojoj se zahtevalo prenošenje Rusoovih posmrtnih ostataka u pariški Panteon, za Rusoa se tvrdilo da je jedan od tvoraca prvog francuskog pisanog ustava iz 1791. godine obzirom da je upravo on u sistem pretočio načela slobode, jednakosti i suverenost naroda. Međutim, Ustavom iz 1791. godine uspostavljen je predstavnički sistem. I premda je odlučno osuđivao predstavništvo, Ruso je ipak bio proglašen utemeljiteljem jednog ustava koji je predviđao uspostavljanje predstavništva. Istina, Ruso je u svojim „Razmatranjima o vladavini u Poljskoj” dopuštao izvestan oblik predstavništva, ali pod uslovom da isto bude utemeljeno na imperativnom mandatu.

S druge pak strane, Ustavotvorna skupština već u leto 1789. godine odbacuje načelo imperativnog mandata i ova prvotna odluka tokom cele Revolucije nikada nije dovedena u pitanje. Tako je predstavnička skupština, ta centralna ustanova koju je uspostavila Francuska revolucija, bila tuđa rusoiizmu. Ovo iz razloga što je celokupna teorija o opštoj volji kod Rusoa pretpostavljala ili odsustvo predstavništva ili pak imperativni mandat. Skladno istoj, zakon su morali donositi svi, jer su samo u tom slučaju podanici bili ujedno i tvorci zakona, te je svaki čovek bio slobodan. U onom momentu, kada počnu da odlučuju i zakone donose predstavnici naroda, a ne sam narod, više se ne uvažava srednji princip rusoiističke političke teorije. (F. Fire, M. Ozuf, 887)

OPŠTA VOLJA I PREDSTAVNIŠTVO - IZRAŽAVANJE OPŠTE VOLJE KROZ PREDSTAVNIČKO TELO

Već prilikom okupljanja Skupštine državnih staleža, a posebno nakon nenog konstituisanja u Nacionalnu skupštinu, nameće se ideja da skupštinski zastupnici izražavaju opštu volju. Tako u ogledu koji izraz opšta volja uživa, treba zacementirati nasleđe rusoiizma.

Skladno tradicionalnom gledištu, Skupština državnih staleža prenosila je „glas“ naroda i kraljevine. S jednim glasom moglo se slagati, on se mogao slušati, ali mu se nije moralo u celosti udovoljavati. Međutim, ukoliko narod odluči umesto „glasa“ da formuliše „volju“, jedini zadatak koji preostaje jeste da se ista izvrši. U tom smislu, može se reći da revolucionarno gledište, koje za razliku od tradicionalnog, podrazumeva strogu podređenost izvršne vlasti zakonodavnoj, izražava rusoiistički uticaj. Pa ipak, valja istaći da se ovde taj uticaj sprovodi posredstvom formulacija i šematskih pojmova (opšta volja, suveren), a ne preciznom artikulacijom Rusoovih zamisli. To se najbolje da primetiti u nastojanju skupštinskog zastupnika Sen - Žista (Saint - Just Louis (Šen - Šist Luj), 1794-1794, jedan od vodećih političkih lidera u toku Francuske revolucije. Isticao se kao žestoki protivnik kralja i monarhije. Bio jedan od najvernijih Robespjerovih saobaraca (A. Soboul, 474) da pokaže kako je Ustav iz 1791. godine legitiman premda je nailazio na protivljenje naroda, pa otuda nije niti predstavljao izraz opšte volje. (F. Fire, M. Ozuf, 889.)

Sen - Žist je isticao da je Ruso ostao nedorečen kada je opštoj volji pripisao svojstva neprenosivosti i nezastarivosti. On je smatrao da je istu trebalo odrediti i kao pravičnu i razumnu, ističući da nije manji zločin kada narod tiraniše samog sebe od onog kada ga tiraniše neko drugi. Sen-Žist je, dakle, zamerao Rusou što nije istakao, da volja naroda, da bi uistinu obavezivala, mora da bude pravična i razumna. (S. Just, *Espirit de la revolution de France*, Chez Beuvin, Libraire, rue de Rohan, Paris, 1791, 164, <http://books.google.rs>, 7. avgust 2013. godine) Međutim, ovde valja istaći da je ovaj revolucionarni vođa gotovo u potpunosti previdio čitavo jedno poglavlje „Društvenog ugovora“ koje je Ruso posvetio objašnjenju zašto opšta volja ne može da bude nepravična i u kojem njegova celokupna argumentacija teži da pokaže kako nije moguće da narod sam sebe tiraniše. (Ruso, Žan Žak, *Društveni ugovor*, Prosveta, Beograd, 1949.) Shodno tome, nesporazum u pogledu Rusoa je potpun obzirom da Sen - Žist nije uočio jednu od ključnih tačaka Rusoove teorije o opštoj volji.

Njegovo pisanje o Rusoovoj teoriji o opštoj volji zanimljivo je i zbog toga što budući montanjarski vođa kod Rusoa nije pronašao ideju da se ne mora voditi računa o voljama „koje su sklone odstupanju“. Pomenuta ideja poslužila je kasnije pravdanju jakobinske diktature, pa bi se otuda moglo pomisliti da je ona u izvesnom pogledu sadržana u Rusoovom učenju. Međutim, Sen - Žist je ne uočava, pa čak i kritikuje Rusoa da je nije niti formulisao. I upravo ovo je dokaz da ne treba precenjivati uticaj preciznog sadržaja rusoiističke političke teorije na francuske revolucionare. Jer upravo oni su najčešće u predmetnoj teoriji čitali i razumijevali princip da je opšta volja izvor svekolike vlasti.

Treba li onda u zahtevima za neposrednom demokratijom i u pretočavanju iste u praksu između 1792. i 1794. godine, gledati i prepoznati pravu primenu rusoiističke teorije? Neosporno je da je Rusoova misao odigrala u tom pogledu značajnu ulogu. Već su se koncem 1789. i početkom 1790. godine brojni francuski novinari, među kojima i poznati Lustalo, ali i rado slušani govornici poput opata Fošea, koristili tekstovima iz Društvenog ugovora da bi pokazali kako se, budući da je suverenost naroda neotuđiva, uloga građanina ne može i ne sme svesti na biranje predstavnika i prepuštanje njima da upravljaju i odlučuju onako kako im je volja. No,

da bi se na pravi način procijenila priroda Rusoovog doprinosa, treba razmotriti zahteve i praksu kroz koje se izražava princip neotuđive narodne suverenosti.

Kod pobornika narodne stvari neotuđivost suverenosti se izražava, prije svega, u zahtevu da zakoni koje priređuju i predlažu predstavnici budu potvrđeni od strane naroda pri čemu su predstavnici tek priređivači zakona, a narod je taj koji ih svojim odobravanjem, usvaja. Često se pritom navodi formulacija iz Društvenog ugovora koja glasi: „Svaki zakon koji narod sam ne potvrdi je ništavan i ne smatra se zakonom“.(Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor , Prosveta, Beograd, 1949, str.149). Ovo načelo ratifikacije, odnosno, potvrđivanja zakona od strane naroda sadržano je i u Ustavu iz 1793. godine i takva jedna ustanova, bez sumnje potiče iz Rusoove misli. (Š.Kurtović, Hrestomanija opće povijesti prava i države, Novi vijek, Zagreb,2000,149)

I premda bi se na prvi pogled moglo učiniti teško spojivim sa načelom striktno autonomije naroda, Ruso precizira da prijedlozi zakona ne dolaze od strane samih građana, nego inicijativa po tom pitanju pripada jedino vladi. Godine 1793. francuski revolucionari se ograničavaju da na predstavnike prenesu pravo koje je Ruso dodelio vladi, odnosno izvršnoj vlasti, ali princip i dalje ostaje isti. Treba se stoga složiti da je rusoznam pružio Revoluciji ideju o jednoj konkretnoj i jasno definisanoj instituciji; ratifikaciji, odnosno potvrđivanju zakona od strane naroda. Međutim, jednako tako treba istaći i činjenicu da Ustav iz 1793. godine nikada nije stupio na snagu, pa tako ovo autentično naslijeđe rusoznam nije nikada niti primjenjeno.

Osim prava potvrđivanja zakona, za narodne aktiviste suverenost naroda podrazumijeva i pravo stalnog nadzora nad predstavnicima, te njihovog opozivanja svaki čas, pa otuda i značaj koji su sankiloti (Sanklioti (les sans – culottes), rodoljubi, revolucionari, „bezgaćnici“ koji su za vreme revolucije nosili duge pantalone, a ne kao plemići pantalone do kolena. Fire, M. Ozuf, 419-421) pridavali trajnom radu sekcija kao stalnih radnih skupštinskih tijela. Kada je u septembru 1793. godine takav rad ukinut, sankiloti su širom Francuske organizovali sekcijaska udruženja čiji je zadatak bio da se svakodnevno okupljaju i raspravljaju o odlukama Skupštine. Ovaj zahtjev za stalnom kontrolom nad izabranim predstavnicima vođe sankilota su potkrepljivali pozivanjem na Rusoa i njegovu čuvenu formulaciju po kojoj se „volja ne predstavlja“.(Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor , Prosveta, Beograd, 1949.) Za sankilote, predstavnici su tek punomoćnici naroda. Pa ipak valja istaći da nas ovakav njihov stav i pomenuta formulacija ne bi smeli navesti na zaključak da oblici i procedure narodne kontrole koje su oni zahtevali, potiču od Rusoa.

„U Razmatranjima o vladavini u Poljskoj“ hvalom je obasuta kontrola izabranih predstavnika koja se u celosti temelji na imperativnom mandatu. No, sankiloti, ne samo da nisu preuzeli ideju o imperativnom mandatu, nego su se i precizni zahtjevi koje su formulisali, temeljili na posve drugačijoj viziji predstavnništva. I ako nadzor treba da bude trajan, a opozivost diskreciona, to je iz razloga što se izabrani predstavnici ne smatraju nosiocima jedne precizne, unaprijed formulisane volje. Narodna volja ne prethodi predstavnštvu, pa se narod svaki put mora uveriti da mu donesene odluke odgovaraju. Procedure koje se predlažu su na izvestan način protivteža diskrecionoj vlasti koja je predstavnicima prešutno priznata. Pa, imajući u vidu sve rečeno, ne može se tvrditi, kao što to čini određen broj historičara Revolucije, među kojima posebno Albert Sobul, da sankiloti, premda

formalno ne preuzimaju teoriju o imperativnom mandatu, predlažu procedure koje znače i izlaze na isto. Ovo posebice iz razloga što nadzor i stalni pritisak naroda na njegove predstavnike proizilaze iz shvatanja predstavništva koje je posve različito od onog koje brani Ruso. (F. Fire, M. Ozuf, Kritički rečnik Francuske revolucije, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/ Novi Sad, 1996, 890)

RUSOIZAM I JAKOBINCI

Da li su jakobinske vođe svojim shvatanjima bili bliži Rusoovim poukama nego što su to bili žirondinci i sankiloti? U svojim govorima za skupštinskom govornicom Robespjer se neretko pozivao na Rusoa. Istina, ni on ne preuzima teoriju o imperativnom mandatu, ali koristi Rusoa sa ciljem da ukaže predstavnicima da oni ne smiju imati drugačiju volju negoli je volja naroda. Ustvari su stavovi Robespjera i njegovo pozivanje na Rusoa uveliko zavisili od političkog oportuniteta. I on je, poput Sjejesa, (Sieyes Emmanuel (1748-1836), opat, član Ustavotvorne skuštine i Konventa, jedan od direktora u vreme vladavine Direktorija, Drugi konzul za Konzulata, poznat po glasovitoj brošuri Šta je treći stalež (A. Soboul, 474) u raspravi o kraljevskom vetu koja je vođena s jeseni 1789. godine, pobijao ideju o prizivu na narod mimo volje njegovih predstavnika smatrajući da bi ista, u tom trenutku, ojačala kraljevsku vlast.

U avgustu mesecu 1791. godine kada se u Skupštini raspravljalo o reviziji ustavnih odredbi, on se pozivao na Rusoa i njegov Društveni ugovor, a sve u cilju suprotstavljanja skupštinskom zastupniku Tureu koji je insistirao na činjenici da narod svoju vlast može vršiti samo putem delegacije odnosno predstavništva. Pozivanje na Rusoa u ovom je slučaju poslužilo Robespjeru u borbi protiv fejana. (Fejanci (Fejatinci), ustavni rojalisti i umereni demokrati. Pogrdan naziv za protivnike revolucije (A. Soboul, 467)) Dve godine posle, u proleće 1793. godine, u jeku političkog sukoba između žirondinaca i montanjara, Robespjer se nanovo poziva na Rusoa, ovaj put na njegovu teoriju predstavništva. Tada on nastoji da se osloni na narodnu vlast koja mu je bila potrebna kako bi što lakše srušio Žironda. S druge pak strane, samo nekoliko nedelja nakon uklanjanja žirondinaca iz Skupštine, on brani prava predstavništva ističući da „sve što narod može zahtevati od Konventa jeste da se isti drži pravca u kojemu se odvija Revolucija, što ovaj u datom trenutku i čini“. U februaru mesecu 1794. godine, nakon što je ugušio narodni pokret, Robespjer je izjavio da „demokratija nije nipošto stanje u kojemu narod neprekidno okupljen, sam rešava sve javne poslove“. Shodno navedenom, da se primjetiti da Robespjer zaziva Rusoovo podozrenje u predstavništvo svaki put kada mu se učini da se „Skupština ne drži pravca u kojemu se Revolucija razvija“. Kada se pak kreće u dobrom pravcu i kada su na „komandnim položajima“ dobri upravljači, pritom se misli na političke istomišljenike, rusoizam iščezava, a naglasak se stavlja na nužnost predstavništva.

Ovde valja istaći i to da jakobinci, koji su „diktaturu javnog spasa“ odnosno „revolucionarnu vladavinu“ potajno smatrali posljedicom rusoiističke političke teorije, nikada pred Skupštinom nisu opravdavali ovaj oblik vladavine pozivanjem na Rusoa i njegovo shvatanje društvenog ugovora. Čak naprotiv. U decembru mesecu 1793. godine Robespjer je za skupštinskom govornicom izjavio da je teorija o revolucionarnoj vladavini nova koliko i Revolucija koja ju je donijela na svetlo dana,

pritom ističući da za njom ne treba tragati u knjigama političkih mislilaca koji Francusku revoluciju nisu niti predvideli. (C.Brachvogel, Robespierre i Francuska revolucija, Nolit, Beograd, 1937, 62) Ustvari se revolucionarna vladavina i apsolutno podređivanje individualnih prava volji koja je proglašena za opštu mogla ponajbolje opravdati upravo pozivanjem na Rusoa i njegov Društveni ugovor. Pa ipak, to se nije desilo.

Zašto su se jakobinske vođe, Robespjer i Sen – Žist, lišili pozivanja na Rusoa kojega su navodili u svim drugim prilikama, ako su već verovali da je i u ovoj stvari bilo moguće založiti njegov autoritet? Tu šutnju moguće je razumjeti jedino ispitujući sadržaj njihovih govora o revolucionarnoj vladavini iz kojeg je vidljivo da se za njenim opravdanjem nije tragalo u složenoj i obimnoj teoriji o potpunom otuđivanju individualnih prava u korist opšte volje, nego u jednostavnoj, pa čak i banalnoj šemi o neprijateljima Revolucije protiv kojih se, posebice temeljem Zakona o sumnjivim licima, vodio rat, uz sve preteče slike i strasti koje ona podrazumeva. (F.Fire, M. Ozuf, Kritički rečnik Francuske revolucije, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/ Novi Sad, 1996, 892) To zasigurno ne znači da je teror (Teror (la terreur – strah, užas, strahovlada), naziv za revolucionarnu jakobinsku vladavinu koja je započela padom Žitorande 31.maja 1793.godine, i trajala do obaranja Robespjera i jakobinaca 27.7.1794.godine (A. Soboul, 475) objektivna proizvod rata i revolucionarnih okolnosti, jer ovde predstave i revolucionarni mentalitet igraju odlučujuću ulogu. Stoga, ukoliko se želi razumeti šta je ustvari omogućilo diktaturu javnog spasa i učinilo istu prihvatljivom u očima njenih poklonika, treba se obratiti mentalnim šemama rata i neprijatelja, a ne Društvenom ugovoru. Tek tada postaje jasno da se teror kao sistem temelji na dvostrukom principu; tretiranju političkog protivnika kao neprijatelja i odsustvu čvrste definicije ovog potonjeg, kao i to da je upravo vlast ta koja svaki put zacrtava liniju između građana koji, budući da pripadaju narodu, imaju pravo na zakonsku zaštitu i neprijatelja Revolucije koji ne pripadaju narodu i „od kojih se dobija, ali i kojima se istovremeno upućuje samo olovo“, pri čemu se ne pravi razlika u tome da li je neprijatelj oličen u rojalistima, besnima, hebertistima, zelenašima, jer svi su oni „nevaljalci“ za jakobince. Imajući sve ovo u vidu može se reći da je teror u svojoj suštini zapravo sistem isključivanja u kojemu je linija podele postala posve fluidna i podložna manipulaciji od strane upravljača - jakobinaca. Međutim, valja istaći da isti nije bio deo rusoiističkog nasleđa. I zapravo, treba verovati Robespjeru kada izjavljuje da revolucionarna vladavina ne potiče iz knjiga filozofa, pa tako niti iz Rusoovog Društvenog ugovora. (F.Fire, M. Ozuf, Kritički rečnik Francuske revolucije, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/ Novi Sad, 1996, 892) Znači li to onda da rusoiizam nije imao uticaja na Francusku revoluciju? Teško, obzirom da se Revolucija nije svodila na protivplemičku strast i redefinisane granice između naroda i njegovih, te neprijatelja Revolucije. Osim toga, drugi značajni elementi revolucionarnog mentaliteta nosili su pečat rusoiizma. I premda ne pruža određene političke tehnike i procedure, Rusoovo delo je doprinelo obrazovanju jednog stanja duha. Treba istaći i to da Ruso nije bio „zakonodavac“ Revolucije, kako to navodi Kine, međutim, na nju vrši ono što se može nazvati autoritativnim duhovnim uticajem.

Na koncu valja istaći da su se, uprkos uspostavljanju predstavničke vladavine u toku Francuske revolucije i kršenju preciznih Rusoovih uputstava sadržanih u

Društvenom ugovoru, brojni pobornici predstavničkog sistema prepoznali u Rusou i odali mu hvalu za uspostavljanje principa novog sistema vladavine. Otuda se ne može zadržati na tvrdnji da su francuski revolucionari pogrešno pročitali i razumeli Rusoa, nego treba pokušati pronaći razloge koji su doveli do takvog razumevanja. Naime, oni su u predstavničkoj vladavini, prije svega, videli posledicu jednakosti voljâ. Obzirom da su individualne volje supstancijalno iste, niti jedan pojedinac nema, po prirodi, pravo svoju volju nametati drugima, odnosno vladati, ukoliko ga za to nisu ovlastle volje njemu jednakih i ravnih. (S.Sokol,23-25) Ovakvim se zaključivanjem predstavništvo najčešće opravdavalo u spisima i govorima njegovih pobornika. Dakako, predstavnička vladavina je uvela razliku između onih koji upravljaju i onih kojima se upravlja, ali valja istaći da to nije bila prirodna razlika. Jer, oni koji upravljaju ne zauzimaju svoja mjesta temeljem svoje naročite prirode ili pak svojih posebnih svojstava, nego samo zato što su ih za to ovlastili pojedinci koji su im supstancijalno jednaki i istovetni. Shodno tome, predstavništvo se, u krajnjoj liniji, temelji na supstancijalnoj jednakosti i istovetnosti upravljača i onih kojima se upravlja, čak i onda kada isto zadržava međusobnu razliku u ulogama ili položaju. Rusoov Društveni ugovor ocrta strukturu u kojoj su podanici zapravo upravljači, pa su ta dva izraza gotovo istovetna. Razumljivo je stoga zašto je, počev od Ustavotvorne skupštine, pa do Konventa, Revolucija sebe proglašavala Rusoovim baštinikom i zašto je princip skladno kojemu niko ne može da vlada ako nije ovlašten od strane naroda, okupljao, bez razlike, sve revolucionarne struje. (F.Fire, M. Ozuf, Kritički rečnik Francuske revolucije, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/ Novi Sad, 1996, 894)

Isto se može reći i o ideji da je suverena vlast nedeljiva. „Volja je opšta ili to nije; ona je volja naroda u celini ili samo jednog njegovog dela“, ističe Ruso. (Ž.Ž.Ruso, 107) Uticaj ovog principa na francuske revolucionare bio je jedan od razloga zbog kojih su oni u svim uzastopnim revolucionarnim skupštinama odbacivali bilo kakav oblik ravnoteže među vlastima, odnosno, bilo kakav sistem teže i protivteže. Ali ovde treba precizno razaznati u čemu se tačno sastoji doprinos rusozima. Ovo iz razloga što ideja da je suverena vlast nedeljiva nije Rusoov izum. Naime, celokupna teorijska i praktična tradicija francuskog monarhijskog apsolutizma prožeta je načelom skladno kojem postoji samo jedna najviša vlast, i to kraljevska, kojoj su sve ostale podređene. Shodno tome, upravo je apsolutistička monarhija nametnula u Francuskoj ideju i činjenicu da postoji samo jedno mesto za suverenu vlast, pa se otuda Rusoovo zaveštanje Revoluciji ne sastoji baš sasvim u ideji da je suverenost nedeljiva. Pre bi se moglo reći da je ono mnogo više sadržano u njegovoj ideji da je narod jedan, te da kao pojedinac ima jednu volju. Međutim, i ovakvo shvatanje nije neosporno niti opšteprihvaćeno, posebno ako se uzme u obzir da su brojni drugi mislioci upravo u narodu videli nesređeno mnoštvo pojedinaca u sukobu ili pak skup podeljen različitim mišljenjima i interesima. Pa ipak, valja istaći da je upravo Ruso, insistirajući više nego drugi mislioci na tome da je narod u suštini jedno, odnosno, da može biti objedinjen, pritom ga definišući kao subjekta lišenog volje, doprinio da odlučna operacija koju je sprovodila Revolucija, postane intelektualno moguća i prihvatljiva, te da se oni koji izražavaju volju naroda postave na mjesto koje je nekada zauzimao kralj. (F.Fire, M. Ozuf, Kritički rečnik Francuske

revolucije, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/ Novi Sad, 1996, 894)

Osim Rusoove teorije o organizaciji vlasti čiju osnovu čine opšta volja i načelo narodne suverenosti, snažan uticaj na francuske revolucionare, a posebno na jakobinske vođe, izvršile su i njegove ideje o dobroti naroda i ljubavi koju mu treba ukazivati, te o vrlini. Vezano prve ideje, Robespjer je neretko isticao da mu je ista pomogla da razumije veliku moralnu i političku istinu koju je Ruso najavio još mnogo pre Revolucije, a to je da ljudi uvijek iskreno vole samo one koji i njih vole; da je samo narod dobar, pravičan i uzvišen, a da su, s druge strane, korupcija i tiranija isključiva svojstva onih koji narod preziru, potertavajući na koncu, da niko o narodu nije pružio ispravniju ideju od Rusoa, jer niko narod nije više ni voleo. (D.P. Jordan, *The Revolutionary Career od Maximilien Robespierre*, University of Chicago Press, Chicago, 1989, 32-35) Ruso je bio opsednut idejom o dobroti čoveka, te idejom o značaju i vrednosti osobnih osećanja. Zlo je posmatrao kao spoljašnjost; kao ogledalo u odnosu čoveka sa drugim, pritom čvrsto vjerujući da zlo ne može postojati u samoj ljudskoj prirodi. Slijedom navedenog, preporučivao je povratak prirodi u svakom smislu. Takođe valja istaći da je Ruso civilizaciji pretpostavljao prirodno stanje u kojemu je svaki čovjek dobar, pritom naglašavajući da je to prirodno stanje narušeno porocima koji se stiču putem nauka i umetnosti, uz konstataciju da je osnovni izvor poroka nejednakost koja vlada među ljudima. (V. Radaković, „Autoportret filozofa u kontekstu prosvetiteljstva“ *Filozofija i društvo*, 3/2012, 201.)

Široko prihvaćena među francuskim revolucionarima bila je i Rusoova ideja o vrlini. Konkretizovana kroz ideju da republika zahteva vrlinu i žrtvovanje pojedinačnih interesa javnom dobru, ona je zauzimala centralno mjesto u okviru političke misli 18. veka. Istina, Robespjer je, poput ostalih revolucionarnih vođa, ovu ideju više vezivao za Monteskjea i Mablija. Pa ipak, nikada nije propustio istaći da se Rusoov doprinos po pitanju iste sastojao u posebnom načinu na koji ovaj upotrebljava izraz vrlina, povezujući klasičnu republikansku vrlinu sa dobrotom. Naime, slika spartanske ili pak rimske vrline podrazumeva strogu odlučnost, pa čak i krutost u predanosti javnoj stvari. Za Rusoa pak, vrlina, iznad svega, označava i dobrotu, osjećajnost i blagost u privatnom ponašanju. I premda Ruso ne komentariše izričito odnos između ova dva aspekta vrline, valja istaći da njihovo difuzno spajanje podaruje spartanskoj vrlini čari subjektivnosti i osjećajnosti što je, bez sumnje, odigralo odlučujuću ulogu u naklonosti koju je ideal kreposne republike uživao koncem 18. veka. Takođe, valja istaći i to da je godine 1793/1794, upravo ovaj spoj blagosti ponašanja u privatnom životu i nepopustljivosti u borbi za javni spas, obilježio mentalitet kako jakobinskih vođa, tako i sankilota. O tome svedoči i tvrdnja jednog od najpoznatijih revolucionarnih vođa, Sen – Žista, da su oba ova svojstva vezana za „revolucionarnog“ čoveka koji je, prema njegovom mišljenju, neumoljiv prema nevaljalcima i neprijateljima Revolucije, ali je osećajan i toliko ponosan na slavu svoje otadžbine koju ljubomorno čuva na način da ništa ne radi nepromišljeno. Ovo odsustvo razlike između privatne moralnosti i javne vrline koje je obilježilo jedan dio revolucionarnog mentaliteta, svakako je proizvod rusoizma. (F. Fire, M. Ozuf, 894)

ZAKLJUČAK

I premda Ruso nije bio zakonodavac Francuske revolucije, kako je to tvrdio Kine, ipak je neosporan uticaj njegovog učenja na ovaj epohalni događaj i delovanje revolucionarnih vođa. Istina, njegov Društveni ugovor nije bio program Revolucije obzirom da revolucionari nisu u potpunosti sledili njegova precizna uputstva, pa ipak su u istom pronašli opšta načela o prirodi čoveka, društvu i državi, koja su primjenjivali u toku revolucionarnih previranja. U konačnici, i nije nužno da odnos između jednog misaonog djela i akcije bude shvaćen na način na koji bi, skladno linearnoj teporalnoj šemi, jedan prethodno smišljen projekat bio potom u potpunosti i primenjen. Uočili su to dobro svi teoretičari Francuske revolucije koji su isticali da Društveni ugovor nije doveo do Revolucije, nego da je naprotiv, upravo Revolucija mnogima objasnila Društveni ugovor. Pa ipak, valja istaći da je ovo Rusoovo delo pružilo akterima Revolucije sredstvo koje im je omogućilo da imenima označe i ispravno pojme nove realnosti u koje ih je istorija bacila, te da se u njima snađu i osmisle svoje delovanje.

Uticaj Rusoa bio je vidljiv i kod zasedanja Skupštine državnih staleža, a potom i njenog pretvaranja u Nacionalnu skupštinu. Njegov pojam opšte volje, ma koliko u duhovima neodređen, omogućio je skupštinskim zastupnicima koje revolucionarna događanja uvlače u dotad nevidenu situaciju, da promišljaju i imenuju entitet koji zasniva njihovu legitimnost. Takođe, Ruso je revolucionarima koji su godine 1792/1793, preuzeli formulaciju „volja se ne predstavlja“, pružio sredstvo da promisle i opravdaju činjeničnu situaciju pritiska naroda na Skupštinu kao predstavničko tijelo. Osim pojma opšte volje, revolucionarne vođe su preuzele i Rusoovo načelo nedjeljive i neotuđive narodne suverenosti. Ovo načelo korišteno je svaki put kada se želelo ukazati na to da se uloga građanina u postupku odlučivanja ne može i ne smije svesti na biranje predstavnika i prepuštanje njima da upravljaju i odlučuju shodno vlastitoj volji. Iz Rusoove misli potiče i ustanova ratifikacije odnosno potvrđivanje zakona od strane naroda koju su prihvatili revolucionari, neretko se pozivajući na formulaciju iz Društvenog ugovora koja glasi: „Svaki zakon koji narod sam ne potvrdi je ništavan i ne smatra se zakonom“.

Ruso je uticao i na revolucionarni mentalitet tokom 1793 i 1794. godine, a njegova ideja o vrlini koju je vezivao za strogu odlučnost u predanosti javnoj stvari, s jedne strane, i dobrotu, osećajnost i blagost u privatnom životu, s druge strane, gradila je revolucionarnog čoveka. Imajući u vidu sve navedeno, na koncu se može istaći da je Rusoov uticaj na revolucionarni mentalitet i delovanje revolucionarnih vođa proveden posredstvom izvesnog broja opštih ideja i principa koji su, osim opšte volje i neotuđive narodne suverenosti, obuhvatali preporod, autonomiju i jedinstvo naroda, jednakost i slobodu, te dobrotu naroda i ideal vrline. Njihova relativna neodređenost na odlučujući način je doprinela njihovoj privlačnosti, pa otuda ne čudi što su isti spajani sa konkretnim političkim rešenjima u toku Revolucije. Otuda se, bez sumnje, može reći da su francuski revolucionari kod Rusoa našli nadahnuće za izvesna politička rešenja, ali ne i konkretne političke i ustavne tehnike. No, to ne umanjuje značaj njegovog učenja i uticaj istog na revolucionarne vođe, niti umanjuje činjenicu da je njegova politička teorija u celini, a posebno njegova koncepcija nedeljive i

neotuđive narodne suverenosti, uprkos pojedinim unutrašnjim suprotnostima, vrhunac i krajnja konsekvencija predrevolucionarne građanske političke misli.

BIBLIOGRAFIJA

1. Ruso, Žan Žak, Društveni ugovor , Prosveta, Beograd, 1949
2. Ruso, Žan Žak, O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima, Prosveta , Beograd, 1949.godine
3. Anderson, Maloy, Frank, The constitutions and the other selected documents illustrative of the history of France 1789-1907, The B. W. Wilson Company, Minneapolis, 1908.
4. Brachvogel, Carry, Robespierre i Francuska revolucija, Nolit, Beograd, 1937.
5. Fire, Fransoa, Ozuf, Mona, Kritički rečnik Francuske revolucije, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad, 1996.
6. Jordan, David, The Revolutionary Career of Maximilien Robespierre, University of Chicago Press, Chicago, 1989.
7. Just, Saint, Esprit de la révolution et de la constitution de France, Chez Beuvin, Libraire, rue de Rohan, Paris, 1791.
8. Kurtović, Šefko, Hrestomatija opće povijesti prava i države, Novi vijek, Zagreb, 2000.
9. Dimitrov, Evgeni, „Ustavi i politički režimi Francuske građanske revolucije“, Zbornik radova Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina, JAZU, Zagreb 1991.
10. Nikolić, Srđan „O Rusoovoj radikalnosti: sloboda, jednakost, događaj politike“, Filozofija i društvo, 2012.
11. Stanovčić, Vojislav, „Montesquieu, Rousseau i Francuska revolucija“, Zbornik radova Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina, JAZU, Zagreb 1991.
12. Vejvoda, Ivan, „Robespierre i revolucija“, Filozofska istraživanja,/1989,
13. Radaković, Vanja, „Autoportret filozofa u kontekstu prosvjetiteljstva“ Filozofija i društvo2012.

RESUME

And although Rousseau was not the legislator of the French Revolution, as China claimed, the influence of his teachings on this epochal event and the actions of revolutionary leaders is indisputable. True, his Social Contract was not the program of the Revolution, since the revolutionaries did not fully follow his precise instructions, and yet found in it the general principles of human nature, society, and the state, which they applied during the revolutionary turmoil. Ultimately, it is not necessary for the relationship between a thought act and an action to be understood in a way that, in accordance with a linear teporal scheme, a previously conceived project would then be fully implemented. This was well noticed by all the theorists of the French Revolution, who pointed out that the Social Contract did not lead to the Revolution, but that, on the contrary, it was the Revolution that explained the Social Contract to many. Nevertheless, it should be pointed out that this work of Rousseau's provided the actors of the Revolution with a means that enabled them to name and correctly understand the new realities into which history had thrown them, and to find their way in them and make sense of their actions.

Rousseau's influence was also visible during the session of the Assembly of State Estates, and then its transformation into the National Assembly. His notion of general will, no matter how vague in spirit, enabled the deputies of the Assembly, who were dragging revolutionary events into an unprecedented situation, to reflect and name the entity that based their legitimacy. Also, Rousseau provided the revolutionaries who took the formulation "the will does not represent itself" in 1792/1793, with a means to think about and justify the factual situation of pressure of the people on the Assembly as a representative body. In addition to the notion of general will, revolutionary leaders also took over Rousseau's principle of indivisible and inalienable people's sovereignty. This principle was used whenever it was wanted to point out that the role of citizens in the decision-making process cannot and must not be reduced to electing representatives and leaving them to manage and decide according to their own will. From Rousseau's thought comes the institution of ratification or confirmation of the law by the people, which was accepted by the revolutionaries, often referring to the wording of the Social Contract which reads: "Any law that the people themselves do not confirm is null and void."

Rousseau also influenced the revolutionary mentality during 1793 and 1794, and his idea of virtue, which he linked to strict determination in devotion to the public cause, on the one hand, and kindness, sensitivity and gentleness in private life, on the other, built of revolutionary man. Having in mind all the above, in the end it can be pointed out that Rousseau's influence on the revolutionary mentality and actions of revolutionary leaders was carried out through a number of general ideas and principles which, apart from the general will and inalienable people's sovereignty, included rebirth, autonomy and unity. and freedom, and the goodness of the people and the ideal of virtue. Their relative uncertainty decisively contributed to their attractiveness, so it is not surprising that they were merged with concrete political solutions during the Revolution. Hence, without a doubt, it can be said that the French revolutionaries found inspiration in Rousseau for certain political solutions, but not for specific political and constitutional techniques. However, this does not diminish the importance of his teachings and their influence on revolutionary leaders, nor does it diminish the fact that his political theory as a whole, and especially his conception of indivisible and inalienable people's sovereignty, despite certain internal contradictions, is the culmination of pre-revolutionary civic political thought.